

ZSOLDOS ATTILA

TÁLTOSOK ÉS KIRÁLYOK

A *Táltoskirályt* kamaszkoromban olvastam először, s bizonyára jó emlékeim maradtak róla, mert nem a jelen írás elkészítésére való készülődés kínálta alkalom volt az első, amikor újra elolvastam. Az meg, hogy ma már a regény egy-egy mondata fejcsoválásra késztet, az én bajom: a történelem s nem a regény az oka.

Történelmi regényről írni: aligha van ennél reménytelenebb vállalkozás egy történész számára. A történelmi regény esetében – amint az természetes is – éppúgy a „regény” a lényeg, mint az egyéb jelzőkkel ellátott regényekében: a „történelem” csak ezután következhet, s nem is feltétlenül a még mindig előkelőnek számító második helyen. A történelem ugyanis gyakran csupán a jelent modellező analógiaként érdekes az író számára, s ha valóban erről van szó, akkor – szükség esetén – a történelmet kell a jelenhez igazítani, s nem fordítva; ez szintén magától értetődik. Ráadásul a történelem fel is kínálja erre a lehetőséget, hiszen a „történelmi tények” által kijelölt korlátok között még mindig elég tágas tér kínálkozik az írói alkotókészség számára az önfeledt játékhoz. Tény például, hogy IV. László király 1290 júliusában lelép a magyar történelem színpadáról. Bizonyosan tudjuk, hogy három kun megölte, még ha a gyilkosság pontos indítékait nem ismerjük is, mert túlságosan sokaknak, túlságosan sok okból állt érdekében megszabadulni Lászlótól. A történet ezen eleme szembetűnő hasonlóságot mutat azzal a gyilkossággal, mely az Orient Expresszen történt, s melynek Agatha Christie volt a krónikása, igaz viszont, egyebekben a különbségek szintén szembeszökőek. 1290 nyarának Magyarországon nem akadt egy Hercule Poirot, aki fényt derített volna a történetekre, így az említett tény szabadon felhasználható lenne az írói fantázia számára, s ha sikerülne összekapcsolni más tényekkel, abból akár már „regényes történetet” lehetne kialakítani. (Van is egy ilyen a fejemben, de megtartom magamnak, hátha történelmi regényt

írok egyszer.) Ahhoz azonban, hogy az író elinduljon egy efféle úton, felkészültnek kell lennie, s nemcsak íróként, hanem olvasóként is, tudniillik történelmi munkák olvasójaként, hiszen csak így teremtheti meg műve történelmi „hitelét”, amit a regény olvasói elvárnak tőle. Ha az olvasó történelmi elvárásai, persze, nagyobbak, ám ezeket nem az az igény táplálja, hogy saját (elvértve: kollégái) munkáinak párbeszédekkel fellazított változatait olvashassa „történelmi regény” gyanánt, s még csak nem is az az irigységgel vegyes félelem, hogy egy jól sikerült regény nagyobb hatást gyakorol majd a közgondolkodásra, mint az általa fáradságos munkával feltárt adatok alapján megírt tudományos munkák, s ezért, ha a regény nem a kellő mértékben támaszkodik a történettudomány eredményeire, „félrevezeti” majd a közvéleményt. Egyszerűen csak arról van szó, hogy a történész hamarabb észrevesz olyan hibákat egy-egy regényben, amelyek – gyaníthatóan – egyszerű figyelmetlenség miatt éktelenkednek a szövegben, némi gondossággal könnyen elkerülhetőek lettek volna, hiányuk pedig mítsem rontana a regény irodalmi értékén. Nagyon valószínűnek tartom például, hogy Makkai Sándor *Táltoskirály* című regényét még egy olvasója sem dobta félre pusztán azért, mert egyik jelenetében a sült húst evő katona a nyársról „mintha csak csöves kukorica lenne, úgy tépdeste le a fogával [...] a félig sült darabokat”, vagy egy másikban a beteg Béla herceg ágya mellé „herbatét” készítenek oda. Nem kell ahhoz történésznek lenni, hogy az ember tisztában legyen azzal: mind a kukorica, mind a tea ismeretlen volt a 13. századi Magyarországon, a történész azonban nemigen érti, hogy miért nem élt az író más megfogalmazással az említett esetekben, az ugyanis, hogy a művészi koncepció kívánta volna meg a „kukorica” és a „tea” szavak használatát, nem látszik valószínűnek.

A *Táltoskirályt* illetően e két eset annál is inkább feltűnő, mert egyebekben Makkai szemléletmódot gondosan felkészült a 13. század első harmadából. Ebben bizonyára segítségére volt az, hogy rendelkezésére állt már Hóman Bálint összefoglalása a korszakról, melyet a Szekfű Gyulával közösen írt, nagy hatású *Magyar Történet* részeként jelentetett meg. Hóman írása maga sem volt mentes olyan elemektől, amelyeket a történettudomány módszertanának szigorú, purista felfogása akár regényeseknek is bélyegezhetne, még ha a *Magyar Történet* célkitűzése kívánta is meg Hómantól, hogy, akár jobb meggyőződését félretéve, tudói kételyektől mentes, egyértelmű értékeléseket kínáló folyamatos elbeszélést adjon a „művelt, úri közönség” kezébe. Arra egyébiránt, hogy Hóman műve inspiráló hatással lehetett a történelmi regények akkoriban megfigyelhető kisebbfajta reneszánszára — ugyanez idő tájt jelent meg Kós Károlytól *Az országépítő* és néhány más, ma a kevésbé olvasottak közé tartozó hasonló mű —, már a kortárs Bánffy Miklós szintén gyanakodott.

Más kérdés, hogy ritkaságszámba mehet, amikor ennyire magától értetődő a téma és az író egymásra találása, mint Makkai és a *Táltoskirály* esetében, ámbár, nem lévén irodalomtörténész, némi vakmerőséget kíván meg tőlem e mondat leírása. Makkai még Erdélyben élt, amikor a *Táltoskirályt* írta, s a téma, ez elég nyilvánvaló, valóban erdélyi író tollára kívánczolt. Béla herceg – a későbbi IV. Béla király (1235–1270) – erdélyi hercegsége idején játszódik a regény, 1226 és 1235 között tehát. A magyar történetírásban – és nyomában a közgondolkodásban is – már 1934-ben, a regény megjelenése idején nagy hagyománya volt annak, hogy az apa és fiú, azaz II. András király (1205–1235) és legidősebb fia, Béla herceg közötti ellentétekben minden kétséget kizáróan a herceg képviseli a – bármely szempontból – „helyes”-nek mondható álláspontot, így a téma arra is kiváló lehetőséget kínált, hogy az „örök gyermek”-nek megmaradó, a királyi birtokokat „esztelenül szétpocsékoló” II. Andrással szemben az egyfajta belső száműzetésként Erdélybe küldött Béla képviseljen egy olyan alternatívát, mely az ország felemelkedésének záloga, és ráadásul, ami éppen nem mellékes, ez az alternatíva erdélyi, mégpedig a szó földrajzi és szel-

lemi értelmében egyaránt. A regény írásának idején Makkai nyilván őszinte megrökönyödéssel fogadta volna, ha valaki azzal áll elő, hogy ezt „nem lehet”. Erős bennem a gyanú, hogy a *Táltoskirály* és a történelem kapcsolatának csak az egyik s talán nem is a legérdekesebb szála az, amely a regényt a 13. századhoz köti, nem felfedhető ugyanis, hogy ma már a könyv megírásának idejét, az 1930-as évek első felét is történelmi távlatba helyezte az idő múlása. Az pedig, hogy a *Táltoskirály* valójában legalább annyira szól ennek az időszaknak a politikai-közéleti útkereséséről, amelynek Makkai Erdély református püspökeként szükségképpen maga is részese és formálója volt, mint Béla erdélyi hercegségének éveiről, eléggé magától értetődőnek tűnik számomra. A regényben valóban szembetűnően hangsúlyos szerephez jutnak a – már a kortárs kritikának is feltűnő – politikai fejtegetések, és segítségükkel összeállítható az 1930-as éveket is foglalkoztató efféle témák valóságos, bár közel sem teljes katalógusa. A székelyek „az ősi keleti lovasnépek, a világhódító Attila katonáinak” romlatlan maradéka, „akik közelebb élnek Kelethez”, mint a magyarok, s nyilván nem földrajzi értelemben. Az „Utóvégre nem élünk már Ázsiában!” felkiáltással a 13. századi Magyarországnak a Nyugathoz tartozása mellett érvelő, valamint a keleti örökség megtartását ajánló érvek összecsapása, az utóbbi felülkerekedésével. Az Árpád-házzal – okkal, ok nélkül – összekapcsolt misztikus elemek, legyen szó akár Saroltról, aki egyszerre Béla herceg ősanyja és a székelyek védelmező Fehér Királynéja, akár az Árpád-házi férfiak táltos volta, melynek jele Béla esetében egy tizenegyedik ujj a bal kézen. A „mi a magyar?” kérdése, melyre a választ azért kell megtalálni, hogy tudni lehessen, mi „a magyar nemzet már-már elfelejtett igazi öröksége [...], mindaz, amiben ő egészen más, mint a Nyugat népei”. De ha kényszerűségből mégis a Nyugat, akkor inkább a „terjeszkedő, hatalmaskodó, [...] lélekező” németek vagy inkább azoknak a „latinok”-nak a barátsága, akiknek „hódító kedve föl sem ébredhet ellenünk”? Végül pedig a regény e vonulatának kulcsmondata: Magyarország és a magyarság számára „nem az a fő, hogy nyugativá váljék, hanem az, hogy magyarrá tegyen mindent, ami nyugati”. S alighanem ide, az 1930-as évek első felének tépelődéseit a regény hétszáz esztendővel korábbi kulisszái közé helyező elmélkedések közé tartozik a Róbert esztergomi érsek gondolataként bemutatott elképzelés, mely már nem áll messze egy valóságos politikai program jellemzőitől. Az érsek ugyanis „Bélában éppen azért látta a jövő egyetlen reménységét, mert az [...] korán meglátta, hogy az erjedni kezdő magyar társadalom egymást taposni készülő ellentéteit csak az abszolút királyi hatalom képes széttartani és kiegyenlíteni, föltéve, hogy a király maga fölött tiszteletben tartja azt az erkölcsi hatalmat, melyet akkor egyedül a keresztény világegyház képviselt”. A mondatba betévedt „akkor” szó félreérthetetlenül jelzi, hogy itt valóban Makkai véleményét olvashatjuk.

Ha mindezek előrebocsátása után mégis a középkorász szemszögéből tesszük mérlegre a *Táltoskirályt*, az eredmény egyáltalán nem mondható rossznak. Az író kifejezetten tájékozottnak mondható II. András időszakának történetében, tudása a kor színvonalán áll. Számos olyan, kevésbé ismert eseményt ismer, melyekről csak komolyabb történelmi előtanulmányok révén szerezhethet tudomást: Béla herceg valóban húszesztendő volt, amikor átvette Erdély kormányzatát, 1217–1218. évi szentföldi kereszties hadjárata idejére II. András tényleg „Bertold bácsi”, azaz Bertold aquileiai patriarcha gondjaira bízta a trónörökös Bélát, s Ampod fia Lőrincnek a regény egy jelenetében felemlegetett hatalmaskodásairól hiteles történelmi forrás számol be. A regény valóságos történelmi személyek alapján formált alakjainak többsége is a megfelelő helyen szerepel: valóban azok alkották Béla herceg környezetét, akik a műben ily módon tűnnek fel, s azokat a méltóságokat viselték, amelyeket az író említ, s ugyanez igaz II. András főembereire is. (Az egyetlen kivételre még visszatérünk.) Valami oknál fogva azonban Makkai Kraszna megyét Erdélyhez számítja, mi-

ként Küküllővár és a székelyek között is kapcsolatot teremt: sem egyiknek, sem másiknak nincs nyoma Árpád-kori forrásainkban. Az erdélyi megyék sajátos, éppen az 1220–1230-as években kialakuló kormányzati viszonyairól sem volt az írónak tudomása. Ez utóbbi esetben egyszerűen balszerencséje volt, Deér József ugyanis néhány hónappal a *Táltoskirály* megjelenését követően publikálta a *Magyar Szemle* hasábjain azt a tanulmányát, mely először tett kísérletet a homály eloszlatására e téren, az pedig nyilván a sors fintora, hogy éppen az író fiának, Makkai Lászlónak az egyik korai tanulmánya tisztázta ma is elfogadott módon a helyzetet ebben a kérdésben. (Arról van szó ugyanis, hogy a Béla erdélyi hercegsége idején induló, a 13. század második felétől pedig általánosnak mondható gyakorlat szerint az erdélyi megyék ispánjai nem a királytól, hanem a vajdától nyerik el tisztségüket, s így politikai és társadalmi súlyuk inkább a Királyhágótól nyugatra fekvő megyék alispánjaival vethető össze, semmint az ország nyugati megyéinek ispánjaival.)

Nagyon érdekes megfigyelni, ahogy Makkai válogat a rendelkezésére álló ismeretanyagból. A legegyszerűbb eset ezek közül alighanem az, amikor az író következetesen „Mihály”-ként emlegeti Béla herceg pohárnokmesterét, jóllehet tudjuk, hogy apjának Ampod volt a neve, amiből viszont egyértelműen következik, hogy Mihály valójában a regényben II. András rossz szellemeként ábrázolt Ampod fia Dénes fivére volt. Makkai nyilván nem értette a dolgot, amit nem csodálok, mindenesetre tény, hogy Mihály már akkor Béla környezetéhez tartozott, amikor még Szlavónia hercege volt. 1232 táján azonban Mihály átállt II. András oldalára. Tettéknek indítékai aligha deríthetők ki, mindenesetre az a tény, hogy Mihály II. András egyik fő bizalmasának, Ampod fia Dénesnek a fivére volt, inkább a herceghez csatlakozását teszi különössé, semmint elpártolását. (Feltéve persze, hogy készek vagyunk ellenállni annak a csábításnak, mely afféle, a modern „alvó ügynöknek” megfelelő szerepet tulajdonítana Mihálynak, ami valóban történelmi regénybe illő megoldás lenne.)

Más eset Sarolté, akinek alakja, ha nem is központi, de lényeges szereplője a *Táltoskirály* történetének. Makkai minden bizonnyal a koncepció érdekében mellőzi mindazt, amit Saroltról egy kortárs német krónikásnak, Merseburgi Thietmarnak köszönhetően tudunk („mértéktelenül ivott, és katona módjára ülve meg a lovat egy embert hirtelen haragjának túlzott hevességében megölt. Jobban tenné e beszennyezett kéz, ha orsót forgatna, s őrijöngő lelkét türelemmel megfékezné”), cserébe megalkotta azt a történetet Sarolt öngyilkosságáról, melyet az férje, Géza halottas ágya mellett követett volna el, amiről viszont a történeti források nem tudnak. Azt azonban, hogy az öngyilkossági história egyúttal utalás-e a közismert Koppány-történetre, avagy éppen azt a célt szolgálja, hogy arra még csak utalni se kelljen, nem tudom eldönteni. Szintén az írói koncepció lehet az oka annak, hogy a Julianus utazásával kapcsolatosan leírtakból hiányzik az az elem, mely szerint valamiféle magyar krónika tartalmazott utalást arról, hogy Keleten magyarok élnek. Ha ugyanis az információ nyilvánosan elérhető lenne – értve ez alatt persze a középkor fogalmai szerinti „nyilvánosságot” –, csak éppen senkit nem érdekel egy-két, Krisztus hitének terjesztése érdekében a mártíromságra is kész domonkos szerzetesen kívül, csökkenne a Kelettel való rokonság gondolatának mozgósító ereje. Valószínűleg az is ide sorolható, ahogy Anonymus megjelenik a regényben. A Névtelen felbukkanása a II. András korával foglalkozó regényekben ugyanolyan kötelezőnek számító kellék, mint ahogy ma az a Szlovákiában megrendezett konferenciák fogadásain az emelkedettebb hangulat elérését követően a közismert „Az a szép, az a szép, akinek a szeme kék” kezdetű dal eljátszása a magyar kollégák tiszteletére. A *Táltoskirályban* Anonymus Tomaj nembéli Dénes udvari papja, bizonyos Péter, aki a regény utalásaiból következtetve 1226 őszén kezdett hozzá közismert műve megírásához, ami a történettudomány szerint kicsit késői időpontnak tűnik, a regény szempontjából azonban en-

nek az akadémikuskodásnak nincs jelentősége, mivel így Dénes Péter mester – használjuk a nevét, ha már megtudtuk – jóvoltából ismerheti a Trója-regényt, melyet azonban nem szeret, s a nyugat-európai lovagi költészet gyöngyszemei helyett szívesebben hallgatná udvari lakomákon „a regösök meg az igricek” dalait, „amiket István király püspökei a nyelvükkel együtt téptek ki belőlük”. A korábbiakban említett katalógus tetelei közé tehát a pogányság reneszánszát is feljegyezhetjük, melyet valóban hely illet meg ott.

Van ugyanakkor a regényben néhány kisebb tévedés, melyeknek nincs különösebb jelentősége, de szó nélkül sem hagyhatom, hamár belekezdtem ebbe az írásba. Rátót nembéli Gyula aligha lehetett „daliás fiatal lovag” 1226-ban, mivel már 1214-ben találkozunk vele II. András bárói között. A tokaji bor emlegetése a 13. században korainak mondható, a középkorban inkább a szerémi borok örvendtek annak a hírnévnek, amelyre a tokajiak csak a kora újkortól kezdve tettek szert. Barc fia Miklós – a regényben: Barcfi – egy sikamlós megjegyzése, mellyel II. András harmadik felesége, Beatrix és Ampod fia Dénes – egyénként nem igazolható – házasságtörő kapcsolatára céloz, alaptalan, Miklósnak ugyanis nem csak leányai születtek, legalább egy fiáról tudomásunk van: Herrandnak hívták, és valamikor 1250 előtt halt meg.

Mindössze két olyan hiba fedezhető fel a regényben, mely komolyabbnak mondható, és a mű koncepcióját is érinti. Hozzá tartozik az igazsághoz azonban, hogy egyik sem Makkai lelkén szárad, mert ő csak követte kora történettudományának akkoriban senki által sem vitatott álláspontját. Az egyik ezek közül II. András alakjának rajza, mely egy voltaképpen jószándékú, de uralkodásra alkalmatlan karaktert vázol fel. Makkai II. András-képének mindazonáltal mégiscsak van egy különös egyedi vonása, melynek magyarázatául azonban csak találgatásokkal szolgálhatok. Szembetűnő, hogy a regényben egy szó sem esik az 1222. évi Aranybulláról, jóllehet annak kiadása nem sokkal előzi meg a mű cselekménye által lefedett időszakot, s egy II. András uralkodásának idején játszódó regény olyan az Aranybulla nélkül, mint egy tatárjárásról szóló a muhi csatából való menekülés közben a lovát a királynak átadó hűséges vitéz nélkül: csonka. Ha másra nem, legalább arra alkalmas lenne az Aranybulla megemlítése, hogy néhány újabb sötét folt felkerülhessen a király portréjára, hiszen még ahhoz is erőtlén volt, hogy saját törvénye rendelkezéseinek betartásáról gondoskodjék, és így tovább, ahogy szokás. Makkai nem idegenkedett az efféle közhelyektől, mert a „Gertrúd királyné gyilkosait futni hagyta” címkével ellátott – egyébként romlott, azaz történetileg nem igazolható – konzervet csak felbontotta ő is, amiként tették azt annyian előtte is, utána is. A dél-erdélyi szászoknak adott kiváltságlevél, az Andreanum előkerül ellenben, pedig azt is 1226 előtt adta ki II. András, a Német Lovagrend kiűzése a Barcaságból viszont szintén hiányzik. Valami különös szempont alapján válogathatott tehát Makkai ezen, egyébként közismert események között. Az erdélyi vonatkozás megléte vagy hiánya nyilvánvalóan nem lehet a magyarázat. Az Andreanum alapvetően negatív beállítása – „Erdélynek szinte egynegyede ennek a merőben idegen fajtának birtokába került” – szinte megkövetelné a német lovagok kiverésének felidézését, igaz, akkor némi dicséretféle is kijárna II. Andrásnak, ami, éppen az említett uralkodó felfogás miatt, nyilván elképzelhetetlen. Az Aranybullát azonban – szerepét alaposan félreértve – pozitív színben szokás feltüntetni, igaz, azokkal a megszorításokkal, amelyekről esett már szó. Teljes elhallgatását nem tudom mással magyarázni, mint azzal, hogy a Makkai korában erősen „közjogias” gondolkodású magyar közgondolkodással szemben aligha lehetett volna képviselni egy, az Aranybulla nimbuszát kikezdő álláspontot, mely pedig talán nem lett volna idegen az írótól. Az mindenesetre bizonyos, hogy az Aranybulla hagyományos értelmezésével („középkori alkotmány” és ehhez hasonlók) az „az abszolút ki-

rályi hatalom”, amelyet Makkai, úgy tűnik, kívánatosnak tartott, aligha lett volna összeegyeztethető. Persze tévedhetek.

A másik kérdés, amelyben Makkai nagyobb hibát vétett, s annak következményei vannak a mű koncepciójának egészére, Tomaj nembéli Dénes alakja. Ő azt a szerepet tölti be a regényben, amelyet, ha emlékezetem nem csal, „az író szócsöve” (vagy valami ehhez hasonló) formában szokás emlegetni. A koncepcióba pompásan bele is illik, hogy egy – nem alaptalan történetírói közvélekedés szerint – besenyő eredetű előkelőnek jusson ez a feladat, hiszen mégiscsak különös lenne, ha egy sváb származású Hontpázmány áradozna a Kelet nagyságáról, és félténe a Nyugattól az ősi örökséget. Milyen kár, hogy az az alak, amelyet Makkai Tomaj Dénes néven rajzol meg, kisebbrészt ugyan valóban Tomaj Dénes valóságos történetének elemeit tartalmazza, nagyobbreszt azonban egy másik Dénes, a regényben is feltűnő Türje nembéli Dénes a mintája. A hibát megintcsak nem Makkai követte el, hanem a történetírás, meg kell adni viszont, hogy könnyű volt tévedni. II. András uralkodása idején ugyanis nem kevesebb, mint négy Dénes nevű báró ismert. A négy személy közül az egyik a regényben is szereplő Ampod fia Dénes – Makkainál: Apodfi Dénes, „a király ördöge” –, akinek pályafutása és sorsa a lehetőségekhez mérten jól ismert, a másik pedig egy közelebből ismeretlen Dénes, aki 1239 táján királynéi tárnokmester volt, így aztán bizonyosan nem azonosítható sem a IV. Béla által akkor már megvakított Ampod fia Dénessel, sem az az idő szerint a nádori méltóságot viselő Tomaj Dénessel, miként Türje Dénessel sem, aki viszont lovászmester volt. A Tomaj Dénesre és a Türje Dénesre vonatkozó adatok elválasztása azért sem egyszerű feladat, mert mindkettjük apjának a neve is Dénes volt, ami – ez könnyen belátható – tovább bonyolítja a helyzetet. Tény azonban, hogy kettejük között az volt az alapvető különbség, hogy Tomaj Dénes valójában II. András bárója volt: előbb lovászmestere (1222–1224), majd tárnokmestere (1224–1231). Türje Dénesről ellenben bizonyosan tudjuk, hogy kora ifjúságától kezdve Béla herceggel együtt nevelkedett. Ettől persze még lehetne Tomaj Dénes Béla erdélyi herceg 1233–1234-ben szereplő vajdája – ezt a Dénest nevezi a herceg egyik oklevele „Nagyorrú”-nak –, mégpedig annál is inkább, mert Tomaj Dénes pályafutásában szembeötlő lyuk tátong a tárnokmesterségből való távozása és a nádori méltóság elnyerése (1235) között. Ez a megoldás azonban teljesen valószínűtlen, mert ez esetben nemcsak azt kellene feltételeznünk, hogy Tomaj Dénes átállt Béla herceg oldalára, valamint azt, hogy utóbb visszatért II. András hűségére, s így lett annak utolsó nádora – ami még csak elképzelhető lenne –, hanem ráadásul még azt is, hogy hűtlensége jutalmaként a trónra lépő IV. Béla meghagyta a nádori méltóságban, ami elég hihetetlen, mert trónra lépése után IV. Béla elég csúnyán elbánt apja egykori báróival, amint az Ampod fia Dénes említett sorsa alapján megítélhető. Mivel azonban II. András utolsó nádorából mégiscsak IV. Béla első nádora lett, azaz Béla meghagyta Tomaj Dénest a legjelentősebb világi méltóságban, az nagyon is valószínű, hogy Dénes már II. András életében jó kapcsolatot ápolt Béla herceggel. Erre az teremtetett lehetőséget, hogy Dénes a már említett tárnokmesterségével egyidejűleg Szolnok megye ispánja is volt, s éppen abban az időszakban, amikor Béla elnyerte az erdélyi hercegséget. (Szolnok megye ispánsága ekkor még nem volt egyesítve az erdélyi vajdasággal, így Dénes szolnoki ispánsága azt is jelzi: Béla herceg hatalma nem terjedt ki az Erdély földrajzi határai által körülölelt terület egészére.) Az Erdélyben is területi hatáskörrel rendelkező megyéispánként Dénesnek nyilvánvalóan számtalan lehetősége nyílt volna arra, hogy keresse az összeütközést Béla herceggel, ennek azonban semmi nyoma. Azt, hogy ezt nem szűkséggéppen forrásaink hiánya magyarázza, részint az látszik igazolni, hogy 1235-ben IV. Béla meghagyta a nádori méltóságban Dénest – amit aligha tett volna meg, ha rossz emlékei lettek volna vele kapcsolatosan –, részint a már említett törés Dénes karrierjében

szintén erre vall, hiszen azt a legegyszerűbb mégiscsak azzal magyarázni, hogy elvesztette királya, II. András bizalmát, talán éppen azért, mert szolnoki ispánként túlságosan jó kapcsolatot ápolt Béla herceggel. Az ugyanakkor, hogy uralkodása legvégén II. András mégis Tomaj Dénest tette meg nádorává, minden nehézség nélkül magyarázható azzal: tőle remélte, hogy mérsékli majd a trónra lépő Béla haragját apja korábbi báróival szemben. Ennek a magyarázatnak a valószínűségét növeli némiképp, hogy ennek pontos párhuzamát ismerjük éppen a IV. Béla halála előtti időkből, csak hogy akkor a király II. Ottokár cseh király (1253–1278) védelmét kérte bárói számára István trónörökös – a későbbi V. István (1270–1272) esetleges bosszújától féltve őket.

Ha mindezek után, zárásképpen, valami szépet írnék a regényről, az alighanem éppoly sután hatna, mint a tudományos dolgozatok hivatalos bírálóinak jelentéseiben rendszeresen felbukkanó azon mondat, melyet a „mindezek természetesen mitsem vonnak le a disszerens érdemeiből” szavakkal szokás bevezetni, pedig éppen ez a szándékom. A *Táltoskirályt* kamaszkoromban olvastam először, s bizonyára jó emlékeim maradtak róla, mert nem a jelen írás elkészítésére való készülődés kínálta alkalom volt az első, amikor újra elolvastam. Az meg, hogy ma már a regény egy-egy mondata fejcsóválásra késztet, az én bajom: a történelem s nem a regény az oka.

